

Νεοελληνική γλώσσα Β Γυμνασίου

3^η ενότητα-Το α΄ συνθετικό

Το λεξιλόγιο της ελληνικής γλώσσας, όπως και κάθε γλώσσας, περιλαμβάνει λέξεις τις οποίες, σύμφωνα με τον τρόπο σχηματισμού τους, μπορούμε να τις κατατάξουμε σε τρεις κατηγορίες:

α) πρωτότυπες, π.χ. ξύλο

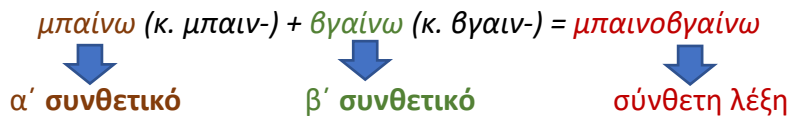
β) παράγωγες, π.χ. ξυλάκι

γ) σύνθετες, π.χ. ξυλουργός

Σύνθεση με ένωση λέξεων

Στη σύνθεση με ένωση λέξεων ενώνονται δύο λέξεις για να σχηματίσουν μια νέα λέξη.

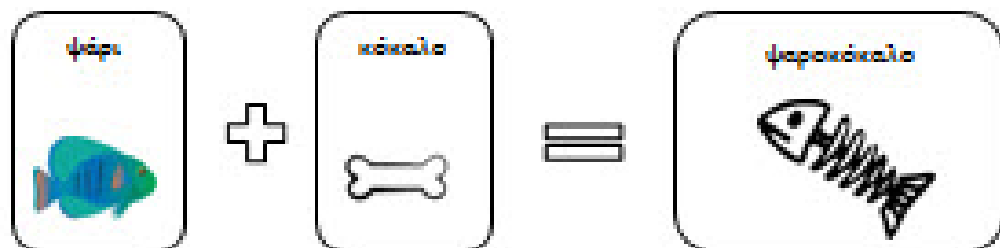
Σύνθετες λέξεις: όσες προέρχονται από δύο ανεξάρτητες λέξεις, αν ενώσουμε τα θέματά τους. Οι δύο αυτές λέξεις ονομάζονται **πρώτο** και **δεύτερο συνθετικό**.

μπαίνω (κ. μπαιν-) + βγαίνω (κ. βγαιν-) = **μπαινοβγαίνω**

 α΄ συνθετικό β΄ συνθετικό σύνθετη λέξη

Οι σύνθετες λέξεις της νέας ελληνικής σχηματίζονται με δύο τρόπους:

α) Με την προσθήκη στην αρχή της λέξης ενός μορφολογικού στοιχείου, που ονομάζεται **αχώριστο μόριο** ή **πρόθημα**, με μια διαδικασία που ονομάζεται **προθηματοποίηση**.

β) Με την **ένωση** δύο ή περισσότερων λέξεων.

Οι λέξεις που ενώνονται μπορεί να είναι:

α) της ίδιας γραμματικής κατηγορίας, π.χ. επίθετο + επίθετο (άσπρο + μαύρο = ασπρόμαυρο), ρήμα + ρήμα (μπαίνω + βγαίνω = μπαινοβγαίνω)

β) διαφορετικής γραμματικής κατηγορίας, π.χ. επίθετο + ουσιαστικό (άγριο + κατσίκι = αγριοκάτσικο) ή επίρρημα + ρήμα (σιγά + κλαίω = σιγοκλαίω).

Το α' συνθετικό:

Το α' συνθετικό μιας σύνθετης λέξης μπορεί να έχεις τις εξής μορφές:

A. Ουσιαστικό

π.χ. άνεμος + θύελλα → ανεμοθύελλα.

Σε ορισμένα ουσιαστικά παρατηρούνται κατά τη σύνθεση ορισμένες αλλαγές. π.χ.: χρήση και του θέματος της αρχαίας ελληνικής λέξης:		
• πατέρας	πατρ-	→ πατροπαράδοτος
• μητέρα	μητρ-	→ μητρόπολη
• γη	γη-	→ γήπεδο
	γεω-	→ γεωγραφία
	γαιο-	→ γαιοκτήμονας
• χέρι	χερ-	→ χεροδύναμος
	χειρ-	→ χειροκροτώ

B. Επίθετο

π.χ. άγριος + λουλούδι → αγριολούλουδο.

Σε ορισμένα επίθετα παρατηρούνται κατά τη σύνθεση ορισμένες αλλαγές. π.χ.: χρήση και του θέματος της αρχαίας ελληνικής λέξης:		
• καλός	καλο-	→ καλοκαίρι
	καλλι-	→ καλλιτέχνης
• μεγάλος	μεγαλο-	→ Μεγαλόχαρη
	μεγα-	→ μεγάφωνο
Τα επίθετα σε -ύς διατηρούν το -υ- ή το αντικαθιστούν με ένα από τα -ιο-, -ο-, -ι-.		
• βαθύς	+ πλούτος	→ βαθύπλουτος
• βαρύς	+ μοίρα	→ βαριόμοιρος
Όταν το β' συνθετικό αρχίζει από φωνήεν (κυρίως α και ο) συνήθως δεν εμφανίζεται το συνδετικό φωνήεν.		
• άγριος	+ άνθρωπος	→ αγριάνθρωπος
• κακός	+ άσχημος	→ κακάσχημος
Αν χαθεί το τελικό φωνήεν και το β' συνθετικό είναι λέξη που στην αρχαία ελληνική έπαιρνε δασεία, τότε το σύμφωνο στο οποίο θα λήγει μετατρέπεται στο αντίστοιχο δασύ (κ→χ, π→φ, τ→θ) π.χ.:		
• κακός	+ ύποπτος	→ καχύποπτος
• πρώτος	+ υπουργός	→ πρωθυπουργός

Γ. Ρήμα

π.χ. μπαίνω + βγαίνω → μπαينوβγαίνω

Κατά τη σύνθεση χρησιμοποιείται το θέμα του αορίστου και όχι του ενεστώτα, π.χ.:		
• χάνω (έχασα)	+ μέρα	→ χασομέρης
• φεύγω (έφυγα)	+ δίκη	→ φυγόδικος
• λείπω (έλειψα)	+ ύδωρ	→ λειψυδρία
Εξαίρεση: μπαينوβγαίνω, ανοιγοκλείνω, πηγαينوέρχομαι.		

Δ. Αριθμητικό

π.χ. έξι + γωνία → εξαγωνο

Σε ορισμένα αριθμητικά παρατηρούνται κατά τη σύνθεση ορισμένες αλλαγές. π.χ.:		
• ένα	μονο-	→ μονοσύλλαβος
• δύο	δι-	→ δίκωπος
	δισ-	→ δισέγγονο
• τρία	τρι-	→ τρίγωνο
	τρισ-	→ τρισέγγονο
• τέσσερα	τετρα-	→ τετράποδο
• πέντε	πέντα-	→ πεντανόστιμος
	πενθ-	→ πενθήμερος

Ε. Επίρρημα

π.χ. ξανά + βλέπω → ξαναβλέπω

Όσα επιρρήματα λήγουν σε -ω το διατηρούν.		
• πάνω	+ φοράω	→ πανωφόρι
• έξω	+ πόρτα	→ εξώπορτα
Εξαιρείται το χάμω = χαμόκλαδο, χαμόγελο		
Τα υπόλοιπα αποβάλλουν το τελικό τους φωνήεν και παίρνουν το συνδετικό ο .		
• καλά	+ βλέπω	→ καλο βλέπω
• κρυφά	+ γελώ	→ κρυφο γελώ

Στ. Πρόθεση

π.χ. κατά + πιάνομαι → καταπιάνομαι

Όσες προθέσεις τελειώνουν σε φωνήεν συχνά το χάνουν όταν και το β' συνθετικό αρχίζει από φωνήεν. π.χ.		
• αντί	+ αποδίδω	→ ανταποδίδω
• κατά	+ άσπρος	→ κάτα σπρος
• από	+ άνεμος	→ απάνεμος
Αν χαθεί το τελικό φωνήεν της πρόθεσης και το β' συνθετικό είναι λέξη που στην αρχαία ελληνική έπαιρνε δασεία, τότε το σύμφωνο στο οποίο θα λήγει αν είναι π μετατρέπεται σε φ και αν είναι τ μετατρέπεται σε θ. π.χ.:		
• αντί	+ υπολογαγός	→ αν θ υπολογαγός
• από	+ οπλισμός	→ α φ οπλισμός
• μετά	+ αύριο	→ με θ αύριο
• κατά	+ οδός	→ κά θ οδος

Ζ. Αντωνυμία

π.χ. άλλη + γλώσσα → αλλόγλωσσος

Ασκήσεις

Α. Να βρείτε το πρώτο συνθετικό των πιο κάτω λέξεων και να γράψετε τι μέρος του λόγου είναι.

Σύνθετη λέξη	Α΄ συνθετικό	Μέρος του λόγου
ηλιόλουστη		
καθημερινά		
πολύχρωμος		
κατανόηση		
λειψυδρία		
πλατύσκαλο		
αλλόγλωσσος		
τρίγωνο		
φίλαθλος		
ηχορύπανση		
τριθέσιος		
αντίδωρο		
χασομέρης		
κρυφομιλώ		
βαθύπλουτος		
χειρόγραφο		
δισεκατομμύριο		
μεταλαβαίνω		
μεθεόρτια		

Β. Κατατάξτε τις λέξεις που ακολουθούν ανάλογα με το α΄ συνθετικό τους:

αλλόγλωσσος, πρόσφυγας, ξενόφερτος, μονοπάτι, αποξένωση, προσφιλής, διπρόσωπος, φιλέλληνας, τετραπέρατος, καλοδέχομαι, καταδεκτικός, ξανασμίγω, εξώφυλλο, νυχτοφύλακας, σαπιοκάραβο, καθοδήγηση, τρίτομος, μακροβούτι, ξενομανία, πανωσέντονο, χειροκροτώ, γεωλόγος, αυταρχικός.

ουσιαστικό	επίθετο	αχώριστο μόριο	επίρρημα	αριθμητικό	αντωνυμία

Γ. Να σχηματίσετε σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό τις πιο κάτω λέξεις:

- βραδύς
- καλός
- ταχύς
- μισώ
- κλειδί
- κεφάλι
- άνεμος
- όρος
- χρήμα
- θερμός
- καρδιά
- κέρδος
- σταθμός
- Πόρτα
- Λάδι
- Γλυκός
- πόλη
- φωνή
- σκληρός
- Ψεύτης

Δ. Να σχηματίσετε σύνθετα με πρώτο συνθετικό το ευ- ή το δυσ- και δεύτερο συνθετικό τις λέξεις:

- ανάλογος
- πιστός
- λόγος
- κινητός
- αρεστός

Ε. Σχηματίστε σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό ένα από τα εξής:

α) το δι-, δις-, από το αριθμητικό δύο

β) το δυσ- (= δύσκολος, κακός), αχώριστο μόριο,

και δεύτερο συνθετικό μία από τις λέξεις που δίνονται στη στήλη.

α΄ συνθετικό	β΄ συνθετικό	σύνθετη λέξη
δυσ-	τύχη	δυστυχία
	πρόσωπο	
	στίχος	
	γένος	

	πίστη	
	γλώσσα	
	τρόπος	
	λέξη	
	κάμπτω	
	κόπτω	
	εγγονός	

Ζ. Συμπληρώστε τον πίνακα που ακολουθεί :

ΠΩΣ ΛΕΓΕΤΑΙ	ΑΠΟΔΟΣΗ ΕΝΝΟΙΑΣ	ΜΟΡΦΗ Α΄ ΣΥΝΘΕΤΙΚΟΥ
1. το κείμενο που γράφτηκε με το χέρι		
2. για τους παππούδες το παιδί του εγγονού τους	δισέγγονο	αριθμητικό (δύο)
3. το μυθιστόρημα σε τρεις τόμους		
4. η οικοδομή με πέντε ορόφους		
5. το δαχτυλίδι με μία πέτρα		
6. η εκτροφή χοίρων		
7. το κλαδί που φυτρώνει κοντά στο έδαφος		
8. αυτός που έρχεται μετά τον επόμενο		
9. ο γιατρός που χειρουργεί την καρδιά		
10. το σεντόνι με το οποίο σκεπάζεται κάποιος		
11. κατεβάζω την αξία, ρίχνω το ποιοτικό επίπεδο (ρήμα)		
12. αυτός που αγαπά την τέχνη		
13. η έλλειψη νερού		
14. αυτός που ασχολείται με τις καλές τέχνες		
15. αυτός που αποφεύγει να δικαστεί		
16. ο ιδιοκτήτης εκτάσεων γης		